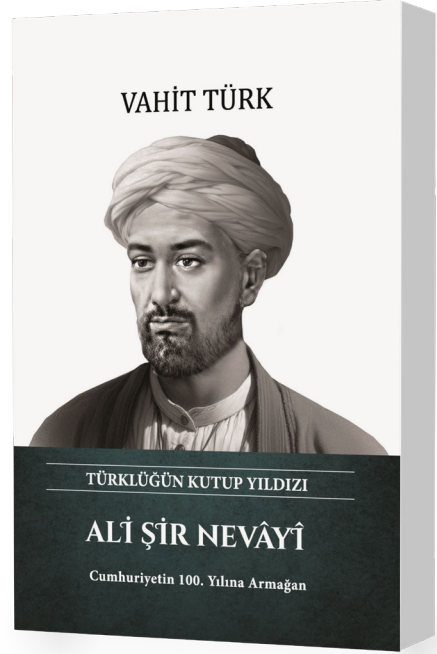

TÜRKLÜĞÜN KUTUP YILDIZI ALİ ŞİR NEVAYİ

Muhsin Macit

Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan olmak üzere 2023'te gerçekleştirdiği yayın hamlesine biyografi dizisini de ekledi. Bu dizi içinde Türk düşünce ve sanat hayatında iz bırakan pek çok kişiyi daha yakından tanıma imkânı bulduk. Malum, biyografi başkasının hayatına ilginin neticesinde ortaya çıkan bir edebî tür olduğu için okurların öncelikli olarak tercih edecekleri eserler de elbette farklı olacaktır. Her okuyucu da doğal olarak kendi beklentilerine uygun kişilerin, yine kendi beğenileriyle örtüşen yazarlar tarafından yazılmış biyografilerini tercih edecektir. Her biri diğerinden kıymetli yazar, şair, fikir adamı, bilgin vd. şahsiyetlerin tanıtıldığı dizi içinde benim ilgimi çeken eserlerden biri de Vahit Türk'ün yazdığı Nevayi biyografisi oldu.¹

Ali Şir Nevayi (1441-1501) klasik Türk edebiyatında etki alanı en geniş olan şairlerin başında gelir. Pek çok edebî türün öncüsü ve hami-sanatkâr ilişkisinin müstesna örneğidir. Henüz hayattayken muhitinin sınırlarını aşan şöhretiyle Akkoyunlu ve Osmanlı sultanlarının ilgisini çekmiştir. Herat'ın yanı sıra Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı başkentlerinde Nevayi'nin eserlerinin en özgün yazmaları üretilmiştir. Kendi muhitinin dışında yetişen pek çok şair bile ona nazireler söylemiş ve hatta Osmanlı muhitlerinde Çağatay Türkçesiyle şiir söyleme geleneği asırlarca devam etmiştir. Nevayi'nin başka muhitlerdeki Türk şairlerinin üzerindeki etkisi

üzerine ve ona öykünerek Çağatayca şiirler söyleyen şairlere dair şimdiye kadar irili ufaklı onlarca yayın yapılmıştır. Nevayi hem bürokrat kişiliğiyle hem de manzum veya mensur bütün türlerde verdiği eserleriyle Osmanlı edebî muhitlerini etkilemiş olmakla kalmayıp divan şairleri tarafından Fars edebiyatının Hâfız, Sadî ve Molla Câmî gibi en büyük şairleriyle aynı hizada görülmüştür. İşte bu yüzden Nevayi'nin eserleri sadece seçkinler için özel üretilen el yazmaları aracılığıyla değil, sıradan okuryazar kitlenin beklentilerine uygun biçimde çoğaltılan şiir mecmualarıyla da Osmanlı edebî muhitlerinde dolaşıma girmiştir. Dolayısıyla Osmanlı şair tezkirelerinde ve diğer klasik biyografi kitaplarında adına daima emniyetli bir yer bulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde Nevayi'yi bütün eserleri ve şahsiyetiyle topluca değerlendiren ilk kişi Ağâh Sırrı Levend olmuştur. Onun dört ciltlik eseri uzun

¹ Vahit Türk, *Türkölüğün Kutup Yıldızı: Ali Şir Nevâyî*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2023, 416 s.

zaman Nevayi hakkında araştırma yapanların, ona ilgi duyanların başucu kitabıydı. Ardından Nevayi'nin eserlerinin tenkitli metinleri neşredilmeye başlandı. Bu neşirleri başka çalışmalar takip etti. Öte yandan Özbekistan başta olmak üzere diğer Türk cumhuriyetlerinde yapılan Nevayi çalışmaları da Türkiye Türkçesine aktarılan eserler oldu. Nevayi, giderek uzmanlık alanı Türk dili ve edebiyatı olanların dışında sanat tarihi ve genel Türk tarihi alanlarında çalışan akademisyenlerin de ilgisini çekmeye başladı. Çünkü o seçkin bir şair, musikişinas ve hattat olmanın yanı sıra bütün sanat dallarında ve bilim hayatında eser üretenlerin hamisi konumunda bir bürokrattı.

Nevayi'yle ilgili mevcut birikimi çok iyi değerlendiren Vahit Türk, onu bütün yönleriyle tanıtan bir biyografi kitabı yazdı. Sözünü ettiğimiz eser ortalama bir ömrün yarısına tekabül eden bir zaman diliminde sürekli güncellenen akademik ilginin ürünüdür. Şöyle ki Vahit Türk'ün Nevayi'nin eserlerine duyduğu akademik ilgi, doktora tez konusu olarak belirlediği *Mecalisü'n-Nefâ-yis*'le başlar. Türk edebiyatının ilk şairler tezkiresi üzerine yaptığı doktora tezini tamamladığı 1990 yılını başlangıç kabul edersek o tarihten 2023'e kadar geçen zaman zarfında Nevayi'nin eserlerine ilgisinin artarak devam ettiği, öğrencilerine yaptırdığı lisansüstü tezlerden ve dil içi çevirileriyle birlikte neşrettiği kitaplardan kolayca anlaşılır. Bu uzun soluklu yolculukta yazarın çalışma azmine refakat eden duygunun Türkçe sevgisi olduğunun tanıklarındanım. Onun Türkçe sevgisinin yanı sıra Nevayi'nin sanatkarlığının ötesinde bir insan olarak da yanına yaklaştıkça büyüyen portresinin Vahit Türk'ü büyülediği kanısındayım.

Daha akademik hayatının ilk evrelerinde Ali Şir Nevayi ile meşgul olmaya başlayan Vahit Türk'ün hazırladığı eserin

“Giriş” kısmında Ali Şir Nevayi'nin yetiştiği çevre tarihsel çerçeve içinde sunulmuştur. Ardından Nevayi'nin hayatı, düşünce dünyası ve bir insan olarak meziyetleri dönemin kaynakları, kendi eserleri ve mevcut akademik birikim dikkate alınarak anlatılmıştır. Nevayi'nin üstatları ve çevresinin tanıtıldığı kısımda hattatlar hakkında ayrıntılı bilgiler paylaşılmıştır. Nevayi'nin çok yönlü bir sanatkar olduğu çalışmanın farklı yerlerinde ısrarla vurgulanmış, onun musiki ve nakış sanatına dair yetkinliği ve hamiliği de derli toplu değerlendirilmiştir.

Eserde Nevayi'nin bir bilgin, bürokrat ve sanatkar olarak portresi belirginleştirildikten sonra onun dış dünyayla münasebetleri ele alınmıştır. Nevayi'nin tam bir cemiyet adamı olduğu, ilişkiler ağını oluştururken oldukça tutarlı davrandığı ısrarla vurgulanmıştır. Timurlular devrinde Herat'ın yıldızının parlamasında Nevayi'nin sanatkar ve hami sıfatıyla katkısı ortaya konmuştur. Böylece Osmanlı ve Akkoyunlu muhitlerinde Herat kültür çevresine karşı uyanan ilginin süreklilik kazanmasında, iktidar-sanatkar ilişkisinin rol modeli ve aşağı yukarı bütün edebî türlerin Türk edebiyatındaki öncüsü sıfatıyla Nevayi'nin rolü anlatılmıştır. Nevayi'nin özellikle Osmanlı edebiyatı üzerindeki etkisinin vurgulandığı kısımda Osmanlı şairlerinin Nevayi'ye söyledikleri nazireler ve Çağatayca şiirler üzerinde durulmuştur.

Nevayi'nin eserlerinin tanıtıldığı bölümde ise gerçekten ne kadar üretken bir şair/yazarla karşı karşıya olduğumuz net bir biçimde ortaya konmuştur. Bu bölümde verilen bilgilerden Nevayi'nin yaşadığı çağda bilinen her türde yetkin eserler veren bir sanatkar olduğu anlaşılmaktadır. Nevayi'nin eserleri üzerine yapılmış önemli çalışmalara da değinilen bu bölümde şaire atfedilen bir *Yusuf ile Züleyha* mesnevisine dair

önemli bulguların paylaşılmış olması dikkate değer bir husustur.

Bütün sıra dışı adamlar gibi Nevayi de etrafında menkıbe ve hikâyeler üretilen bir şahsiyettir. Yazar bu mevzuyu “Türklerin Gönlündeki Nevayi” başlığı altında ayrıntılı biçimde ele almıştır. Kendi gönlündeki yerini de bu kitabındaki anlatış tarzıyla ve “Hazret” ünvanıyla kodladığı Nevayi’den sosyal medyada paylaştığı alıntılarla yansıtmaktadır. Haddizatında hakkında çalışma yaptığımız kişilerle zaman içinde örtük bir diyalog, hatta yakınlık kurmamız doğaldır. Çünkü şair, yazar veya düşünür vafına sahip olan kâmil insanlar asırlar sonrasından uzatılan eli tutmakla kalmaz, zamanla muhataplarını

biraz da kendilerine benzetirler. Vahit Türk’ün Nevayi biyografisinde de zaman ve mekân sınırını aşan böyle bir muhabbetin yansımaları sezilir.

Netice itibarıyla şunu ifade etmek isterim ki Nevayi deha sahibi bir sanatkâr olmanın yanı sıra doğup büyüdüğü, eser verdiği kültürel muhitin birikimini de çok iyi değerlendirmiş bir şahsiyettir. Böylesine müstesna bir sanatkârın biyografisinin, onu bütün akademik hayatının merkezine yerleştirmiş olan bir akademisyen tarafından yazılmış olması da Nevayi muhipleri için bir ikramdır. Vahit Türk’ün bu eseri Türk dünyasının gençlerine, akademisyenlerine umut ve çalışma azmi aşılayacak niteliktedir.